

РЕЦЕНЗІЇ

Медіафорум : аналітика, прогнози,
інформаційний менеджмент :
зб. наук. праць. – Чернівці :
Чернівецький нац. ун-т, 2020. –
Том 8. – С. 209-215

Mediarorum: Analytics, Forecasts,
Information Management:
Collection of Research Articles. – Chernivtsi:
Chernivtsi National University, 2020. –
Vol. 8. – pp. 209-215

<https://doi.org/10.31861/mediaforum.2020.8.209-215>

УДК: 930.1(438):94(477.83-25) „1918 ”](049.32) © Іван Монолатій¹

«КИМ БУВ ТОЙ ПІАНІСТ?» ГАУДЕНОВІ ЗАСТЕРЕЖЕННЯ – УКРАЇНСЬКІ РЕМІНІСЦЕНЦІЇ

Рец. на Гауден, Гжегож. Львів: кінець ілюзій.
Оповідь про листопадовий погром 1918 року. /
Переклад з польської Андрія Павлишина.
Львів: Човен, 2020. 528 с.

209

Ця книжка не увірвалася у наше коронавірусне повсякдення сідіння-стояння, карантинного он-лайн навчання-церковних відправ, достоту так, як у повсякдення наших західних сусідів – викликавши струс, шок, захоплення і засудження. Книжки, аналогічної до тієї, яку написав польський юрист та економіст, діяч «Солідарності», незалежний публіцист Гжегож Гауден, такої, що здетонувала міцні, на перший погляд, підвалини католицизму у його польській версії, підважила еталонну моральність польського суспільства, суспільство українське ще трохи чекатиме. Сподіваюся, що усі ми, теперішні, таки її дочекаємося. Бо ж читаючи цю книжку, я подумки був у Львові не лише листопада 1918 року, а й, як українець, у Львові липня 1941 року, коли відбувалися жахливі речі, спокійно названі очевидцями «Днями Петлюри». Не продовжуватиму далі, однак зауважу: ми, як спільнота громадян, українського Гаудена вже, мабуть, народили, однак голос йому ще не прорізався, і від нас залежатиме, чи ми цього захочемо.

¹ Доктор політичних наук, професор кафедри політології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ. E-mail: iwan.monolati@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-8963-774X>

Однак мова не про це. Найперше про те, що ми, за поодинокими випадками, не знайдемо в Україні ані вдень, ані вночі історичних досліджень, прикладом яких вже став Гауденовий «Львів: кінець ілюзій. Оповідь про листопадовий погром 1918 року» (Львів: Човен, 2020). Та й причина не криється у тому, що ми, українські дослідники й автори, чи то не вміємо, чи то не хочемо писати зрозумілою мовою про складні сюжети нашої історії, всуціль помережаної пошуком винних і відповідальних за ті чи ті прогріхи. Проблема у наших національних окулярах: стократ збільшуємо вимір «свого», свідомо применшуємо «чуже». Взуємося на методологіях, які вже давно віджили свій вік, ставши історичним нафтаїном, не намагаємося бодай зрозуміти що, де, коли відбувається в гуманістиці, і не хочемо інтерпретувати повному давно усталені історіографічні сюжети, запитуючи як, чому, для чого, лінуємося вийти за комфортні рамки збиральництва, яке стало національним спортом українських істориків.

210

Поляк Гжегож Гауден, хоч я і не знайомий з ним особисто, заїмпонував мені не лише відвертістю його стилю, а й тим, що він не намагається сподобатися читачеві його книжки. Будь-якого автора з-поміж інших вирізняє якість тексту. Гауденовий текст, хоча й не «класична» (а які, між іншим, її принади?) історична студія, усе ж таки, на неї цілком претендує. І суть тут не в тім, що «зовні» ця книжка цілком відповідає усталеному розумінню логічності змісту і його архітектоніки. Дослідження нелюдської поведінки «оборонців Львова», скоріш за все, є «намацальним». Бо саме так, торкаючись аркушів архівних документів, що пекли й ще довго пектимуть не лише авторові пальці, можна здійснити акт національного очищення, найперше від брехні, вік якої понад сторіччя.

Добре, що цю книжку написав не єврей і не львів'янин, але таки поляк. Той, який відчув колективну відповідальність за злочин його народу супроти іншого. Злочин проти євреїв, що його скоїли християни, патентовані римо-католики, задовго до ночі Голокосту, перетворивши львівські події листопада 1918 р. на його прелюдію. Не знати, чи міг би автор мовити словами одного з його героїв, поляка, видатного письменника, соціаліста, легіонера Анджея Струга, який застерігав поляків від розпалювання чвар: «Я не висловлюю свого погляду на трагічне єврейське питання. (...) Моя проблема – суто польська, глибоко власна внутрішня і більш нічия» (Гауден, 2020, с. 447). Скоріш за все, що так. Адже не штука написати добре написану книжку,

про яку не говорив лише лінивий поляк, Гауденова умілість полягає в іншому: на підставі фактичного історичного розслідування засумніватися в непомильності польського наративу звитяги, масово розтиражованого й сучасниками досліджуваних подій, безпосередніми свідками – виконавцями злочину й «страхітливо нормальними людьми» (якщо використовуємо поняття, що більшою мірою ототожуються з геноцидами).

Праця Г. Гаудена має свої принади: вона документальна, а це, погодьмося, дуже важливо, якщо йдеться про злочини і людські жертви, позаяк усі вони – речі складні, бруталізовані цілим інструментарієм зла. Можливо, окремі фрагменти тексту розлогіші, аніж того хотілося б читачеві. Не сперечатимемося тут з авторськими ідеєю і концепцією. Для мене осердя книжки – не лише роз'яснення «банальності зла» (йдучи за незабутніми Зигмунтом Бауманом і Леонідом Донскісом) львівських погромників, а ще украй необхідної національної сповіді й покути за вчинений злочин. Резонанс такої логіки очевидний – лише визнавши свій злочин, вказавши на свій етнічний егоїзм, перемішаний з ксенофобією і шовінізмом (і не лише у бік євреїв), можлива (де)конструкція польської історичної пам'яті.

З цим важче, адже тут назагал й далі маємо мовчання і ворожість до «інших», витоки якого криються у польській ендеції кінця XIX – початку XX ст. Автор книжки зауважує, що «У ті часи (напередодні, у 1918 р. і після нього. – І. М.) антисемітизм став фундаментом національної ідентичності для значної частини польського суспільства. Це незаперечний успіх енденції та Дмовського» (Гауден, 2020, с. 394). Сьогодні про це написано багато, адже саме антисемітизм був «візитівкою» ендеції. Зокрема тут й генеза ідеї тотальної війни з усіма проявами непольської і не(римо)католицькості. Тож, читаючи Г. Гаудена, можна побачити, сказати б, нову відслону ендецької вистави, скерованої на ворогів Польщі – у цьому випадку євреїв (хоча й про українців вони не забували), яких поляки-католики вбивали не у переносному значенні, а цілком реально. Додаймо сюди й погромні настрої, які нікуди не поділися на Галичині, а особливо наприкінці XIX – на початку XX ст., інспіровані поляками й українцями. Відтак перед євреями поставало питання виживання і пошуку союзників (зокрема з-поміж українців) у боротьбі проти польського етнонаціоналізму, за що вони, йдучи за логікою львівських погромників 1918-го, і поплавилися. Не допомогла й практика «подвійної» і/або «по-

трійної» ідентифікації як ймовірний асиміляційний запобіжник для практики антисемітизму.

Але повернімося до книжки Г. Гаудена, яку, переконаний, слід використовувати у подальших дослідженнях ще й тому, що вона показує стратегію уникнення польської відповідальності за злочини, їх заперечення, поширення пост-правди і фейк-ньюз, використання мови ненависті в етнічних, польських, ЗМІ тощо (Гауден, 2020, с. 62, 180, 201, 209, 214, 297, 369, 381-382, 418-419, 441).

Мова Гауденових текстів, звісно, важка через важкість не лише емоційного забарвлення унаслідок читання історичних джерел, а й переживання, які дослідник мусив «пропустити» через себе. Ця емоційність подекуди шкодить чіткості викладу матеріалу, а інколи через неї дослідник потрапляє у пастки схематичності/незавершеності у подачі фактів та їх поясненні. Як на мене, таких місць є кілька.

212

Розповідаючи про реакцію очільників національних церков з осідком у Львові на листопадовий погром 1918 р. – Римо-католицької (архієпископ Юзеф Більчевський), Вірменської католицької церкви східного обряду (єпископ Юзеф Теодорович) (Гауден, 2020, с. 153-154), автор зовсім не згадує у цьому контексті позицію митрополита УГКЦ Андрея Шептицького. Цікаво, чи у документах, якими послуговувався дослідник, немає інформації про це, або ж це упущення, що радше свідчить про відсутність позиції УГКЦ щодо описаних подій?

Автор, що, фактично, побудував свою книжку майже виключно на польськомовних джерелах про львівський погром 1918 р., з'ясовуючи нападки польської преси на євреїв, розповідає про їхні повідомлення про єврейські «батальйони помсти» (Гауден, 2020, с. 296), однак вважає їх «польською вигадкою», яка містить у собі «несвідоме припущення, що євреї мали за що мститися» (Гауден, 2020, с. 297). Важко з цим погодитися, адже у кількох містах тогочасного ЗУНР (проголошеної 13.11.1918 р.), в умовах польсько-української війни місцевими єврейськими громадами формувалися т. зв. «курені пімсти» власне на захист своїх одноплемінників.

Не вистачало мені й покликань Г. Гаудена на вартісну публікацію Рубена Фана «Історія єврейської національної автономії в період Західно-Української Народної Республіки». Її зміст, якщо не найкраще, то вже точно документально, дозволив б з'ясувати складні перипетії намагань українців здобути підтримку єврейської громади, діалек-

тику єврейсько-українських взаємин і побачити очима єврейського автора-сучасника, що з того, власне, вийшло. Це б зробило маленький фрагмент про місце і роль УНРади в описаних подіях (Гауден, 2020, с. 332).

Повідомляючи про запеклий опір єврейської міліції, автор вказує як джерело львівське «Діло» (1918, 18.11) (Гауден, 2020, с. 341), автор покликається, фактично, на другорядний текст (що це згадує), однак не використовує і не цитує оригінальне джерело інформації. Такі «огріхи» знайдемо й у згадці про повідомлення газети «Українське слово» (1918, 02.11) – покликання на другорядне джерело (Гауден, 2020, с. 332).

Інколи трапляються твердження, які вимагають конкретнішого з'ясування:

– «у сповіщенні командування українських військ було зазначено, що єврейська міліція відбила польську атаку. Це було неправдою» (Гауден, 2020, с. 344). Вартувало детальніше звернути увагу на цьому сюжеті та дати його оригінальний текст;

– «... продовжили погромні ексцеси у Львові. А відтак і в інших містах Галичини та «кресів» (Гауден, 2020, с. 403). Мені ж було б цікаво дізнатися, які це міста Галичини – східної, а чи її західної частини (адже, не секрет, трактування Галичини у нас, українців, і поляків відрізняється).

Звісно, мені хотілося б побачити у тексті книжки «Львів: кінець ілюзій. Оповідь про листопадовий погром 1918 року» покликання на авторитетні нині праці українських дослідників подій у ЗУНР, зокрема листопадовому Львові (Миколи Литвина, Олега Павлишина, Олександра Дедика) й міжнаціональних відносин і/або етнополітики на Галичині (Максим Гон, Микола Лазарович).

Однак, не вдалося. Мабуть, Г. Гауден мав інший план, який, звісно, вдалося вповні реалізувати. А от звертання до сучасної української історіографії, а ще й до джерел, опублікованих у документальному багатотомнику матеріалів з історії ЗУНР Олександром Карпенком і Катериною Мицан, лише б дозволило почути й, хоча не впевнений, але ж таки «голосок», який (у своїй манері) пояснював позиції й ролі українських політиків того часу й взагалі українців (Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923, 2001, с. 12, 37-38; Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923, 2005, с. 27-29, 45-46).

Не вистачило мені й авторського акценту на позиції українців – членів тимчасової міської ради Львова, про що написало «Діло» 28 листопада 1918 р. Там, поміж іншого, повідомлялося, що соціал-демократ Микола Ганкевич, «говорив про **трагедію братовбійчої боротьби, пятнував події в жидівській дільниці, представляючи картину знищення і вказуючи на темних героїв** (курсив мій – І. М.). Вкінці висловив надію на перемогу червоного прапора і збратання народів» (Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923, 2005, с. 39). До того ж «пост-погромні» інформації станиславівської газети «Нове життя» 4 січня 1919 р. є додатковим підтвердженням того, що львівський погром 1918 р. був «справою» усього прошаків польського суспільства на Галичині: «Із занятого Львова. (...) Жертв погрому є куди більше, як їх подають. Є їх більше чим 1200. Підчас погрому знищили дві тори та забили шамеса, що боронив їх, і його сина. **Рабують не лише жовнірі, але й інтелігенти** (курсив мій – І. М.). Всі ювілерські склади обробані» (Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923, 2005, с. 45). Використання цих та інших інформацій збагатило б джерельну основу цієї публікації, адже вони вкотре підтверджують хронологію подій і погромну семантику.

Книжка І. Гаудена не залишає альтернативи штибу, чи був львівський погром випадковістю чи закономірністю? Чи можна його розуміти як такий собі приклад Чорного лебедя (Насіма Талеба), а чи Сірого носорога (Мішель Вукер)? І, якщо так, то для кого – нещасних жертв, їх убивць, цілого Львова? Гадаю, що українські читачі мусять дати відповідь самі, прочитавши цю вкрай важливу книжку. Може й добре, що ця книжка, поки що, «голос вопіючого у пустелі», просто знаменито, що вона – єдина. Бо ґрунтовної історії мусить бути небагато, аби відчувти голос дослідника. Але пам'ятаймо, що цей «голос», – це ще й глас великого Предтечі, який має прийти і якого чекають...

А «Ким був той піаніст?» уважний читач дізнається дуже швидко, прочитавши Гауденову книжку.

На жаль, їх, «піаністів» має кожен народ, навіть дуже релігійний і, на перший погляд, цивілізований. І ми, скоріш за все, не виняток, адже нам також потрібно почати змінювати тон нашого публічного наративу про непривабливі для українців події, особливо ХХ ст., співучасть і відповідальність за злочини, які не мають терміну давності.

Джерела та література:

1. Гауден, Гжегож. Львів: кінець ілюзій. Оповідь про листопадний погром 1918 року. / Переклад з польської Андрія Павлишина. Львів: Човен, 2020. 528 с.
2. Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали у 5-ти томах. Керівник роботи і відповідальний редактор Олександр Карпенко. Т. 2: Державотворчі й адміністративно-організаційні процеси. Укладачі: Олександр Карпенко, Катерина Мицан. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2001.
3. Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали у 5-ти томах. Керівник роботи і відповідальний редактор Олександр Карпенко. Т. 3, кн. 1: Соціально-економічні відносини і визвольні змагання. Укладачі: Олександр Карпенко, Катерина Мицан. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2005.

References:

1. Gauden, Gzhegozh. L'viv: kinets' ilyuziy. Opovid' pro lystopadovyy pohrom 1918 roku. / Pereklad z pol's'koyi Andriya Pavlyshyna. L'viv: Choven, 2020. 528 s.
2. Zakhidno-Ukrayins'ka Narodna Respublika 1918–1923. Dokumenty i materialy u 5-ty tomakh. Kerivnyk roboty i vidpovidal'nyy redaktor Oleksandr Karpenko. T. 2: Derzhavotvorchi y administratyvno-orhanizatsiyini protsesy. Ukladachi: Oleksandr Karpenko, Kateryna Mytsan. Ivano-Frankivs'k: Lileya-NV, 2001.
3. Zakhidno-Ukrayins'ka Narodna Respublika 1918–1923. Dokumenty i materialy u 5-ty tomakh. Kerivnyk roboty i vidpovidal'nyy redaktor Oleksandr Karpenko. T. 3, kn. 1: Sotsial'no-ekonomichni vidnosyny i Vyzvol'ni zmahannya. Ukladachi: Oleksandr Karpenko, Kateryna Mytsan. Ivano-Frankivs'k: Lileya-NV, 2005.